

Madame de Genlis – valistuksen ja romantiikan pedagogi

Madame de Genlis – valistuksen ja romantiikan pedagogi

Hannu Salmi & Leena Salmi

Madame de Genlis (1746–1830) oli ranskalainen pedagogi ja tuottelias kirjailija. Genlis omaksui 1700-luvun puolivälin esivalistuksen aatteita ja ajatuksia ja laati niistä erityisesti opetuskäyttöön sovelluksia, joiden vaikutukset ilmenivät vasta viipeellä 1800-luvulla. Vuosisata-ajattelu jättää helposti siirtymävaiheiden ilmiöt tarkastelujen pimentoon. Genlisiin kohdalla katveeseen jäämistä aiheutti naiseus, hänen kirjallisen tuotantonsa monialaisuus ja valtatutkimuksen keskittyminen usein vain alan suuriin nimiin ja klassikoihin. Genlisiin tekee kuitenkin merkittäväksi ja ajankohtaiseksi hänen uudistava pedagogiikkansa myös tiedeopetuksen alalla. Tämän tutkimuksen tavoitteena on esitellä häntä pedagogina suomalaiselle lukijakunnalle ja tarkastella erityisesti hänen opetusmenetelmiään, esimerkkinä eri ammatteja esittelevät pienoismallit. Tutkimuksen päätulokseksi nousee Genlisiin pedagogiikan nojautuminen valistuksen luonnontieteelliseen perustaan ja siitä laadittuihin kokeellisiin opetussovelluksiin, jotka levisivät myös kansainvälisesti hänen kirjallisen tuotantonsa ja sen käännösten välityksellä. Tutkimus pohjautuu Pariisin Conservatoire National des Arts et Métiers'n (CNAM) arkiston ja sen museon kokoelmiin sekä Ranskan kansalliskirjaston aineistoihin. [1]

Johdanto

Valistus on monisyinen käsite ja pitkäkestoinen aikakausi, vaikka se voidaan määrittää myös varsin yleisesti, ytimekkäästi ja oppikirjamaisesti. Lisäksi valistus painotti eri ilmiöitä ja toteutui vaihtelevalla tavalla Euroopan eri osissa. Sitä luonnehdittaessa historiankirjoitus korostaa edelleen varsin paljon eri maissa yksittäisten henkilöiden ja heidän teostensa merkitystä. Tälle henkilöittämiselle on myös perusteita, sillä tuolloin aktiivisia toimijoita oli varsin vähän, heidän elämäntilanteensa vaikutti suuresti ajatusten kehittymiseen, kirjojen ja lehtien painokset pieniä ja kirjoitustaitokin vielä vain harvojen etuoikeus. Tässä artikkelissa käsittelemme ranskalaisen pedagogin Madame de Genlisiin – alkuperäiseltä nimeltään Caroline Stéphanie Félicité Ducrest de Saint-Aubin [2] – uudistavia opetuksellisia ideoita hänen kirjoitustensa ja käytännön toiminnan kautta erityisesti Ranskan, mutta myös yleiseurooppalaisen vuorovaikutuksen näkökulmasta.

Ranskassa valistuksen ajan tyyppiipiirteitä olivat rationaalisen luonnontieteellisen ajattelun hyödyntäminen tekniikassa, käytännöllinen ajattelu ja uskonnon, erityisesti kirkon kritisoiminen sekä itsevaltiuden vastustus. Porvariston nousu valtaan tapahtui myös valistuksen aikana. Näistä piirteistä Genlis edusti ajatuksiltaan ja toiminnaltaan tyylipuhtaasti vain järkipärisyyttä sekä luonnontieteiden arvostusta. Siksi hänen suosionsa kultakausi ajoittuikin

romantiikan orastukseen ja myöhempään nousukauteen 1800-luvulla. Pedagogiikkaansa hän sisällytti valistuksen opit havaintoon ja kokemukseen perustuvasta opetuksesta, ammattikoulutuksesta ja käytännön harjoittelusta. Myös tyttöjen ja naisten koulutus oli hänen pedagogiikkansa kulmakiviä.

Elämäkerta

Félicité Ducrest syntyi aatellisperheeseen Issy-l'Évêquessä Burgundissa 1746 ja kuoli Pariisissa 1830. Hänestä tuli jo nuorena yksi aikakautensa taitavimmista harpunoittajista ja myöhemmin Euroopan laajuisesti tunnettu pedagogi ja tuottelias naiskirjailija. (de Broglie 2001 [1985]; Reid 2008: 9; Adelson & Letzter 2008, 131.) Aatellisperhe joutui taloudellisiin vaikeuksiin ja isän kuoltua perhe muutti Pariisiin, jossa Félicité omistautui kirjallisuudelle, teatterille ja musiikille. Félicité meni naimisiin Genlisiin kreivin, Charles-Alexis Bruslartin kanssa. Koska sukujen yhteiskunnalliset asemat olivat hyvin erilaiset, Félicité hyväksyttiin miehensä sukuun vasta ensimmäisen tyttären synnyttyä 1765. (de Broglie 2001 [1985], 34–38, 43.)

Genlisiin kreivitär sai tätinsä kautta paikan Chartresin herttuattaren seuraneitinä vuonna 1772. Chartresin herttua Ludvig Filip Joseph (1747–1793) kuului kuningassuvun Orléansin sukuhaaraan, joka tuolloin asui Palais-Royalissa. Herttuatar arvosti opettamisesta ja kasvatuksesta kiinnostunutta Genlisiä siinä määrin, että uskoi hänelle tyttäriensä opetuksen vuonna 1779. Tuolloin, 33-vuotiaana, Genlis päätti omistautua kokonaan pedagogiikalle. (de Broglie 2001 [1985], 63–64, 92; Ferriot 2002, 7.)

Herttua rakennutti Genlisiin käyttöön Pariisiin Bellechassen kaupunkihuvilan, jonne asettuivat asumaan myös tämän omat ja adoptoidut tyttäret. Bellechassessa muodostui elävä kokeilukoulu, jossa Genlis aloitti uusien opetusperiaatteidensa soveltamisen käytäntöön. Vuonna 1782 hän sai vastuulleen kouluttaa myös herttuan kolme poikaa, joista myöhemmin nousi Ranskan kuninkaaksi Ludvig Filip (1773–1850, vallassa 1830–1848). Muis- telmissaan ja kirjeenvaihdossaan kirjailija Victor Hugon (1887) kanssa Ludvig Filip kuvaili elävästi ”julmaa kotiopettajatartaan”. (de Broglie 2001 [1985], 93–94; Ferriot 2002, 8.)

Vallankumouksen puhkeamisen jälkeen Genlis vietti kahdeksan vuotta maanpaossa Belgiassa, Sveitsissä, Saksassa ja Englannissa ja palasi Ranskaan vuonna 1800. Tuolloin hän pääsi Napoleonin suosioista asumaan Arsenalin kirjaston yläkertaan, jossa hän piti lauantaisin salonkia. Nuoremman polven keskuudessa häntä pidettiin innokkaana keskustelijana ja ideologisena esikuvana. Genlis oli – miltei Rousseauun tyyliin – oman aikansa julkkis. Eri- tyisesti Englannista, jossa hänen pääteoksensa *Adèle et Théodore* (1782a, c) oli hyvin suosittu, saapui liki kuukausittain vierailijoita tapaamaan häntä jopa niin sankoin määrin, että se häiritsi muun kirjaston rauhaa, ja Genlis muutti pois vuonna 1811. (Faure 2002, 163–165, 174; Dow 2007, xv–xvi, xx.) Arsenalin kirjasto toimii edelleen, ja se on yksi Ranskan kansalliskirjaston toimipisteistä. Genlisiin arvostuksesta kertoo se, että huone, jossa hän piti salonkia, on nimetty hänen mukaansa ja osin museoitu (Bibliothèque nationale de France 2012).

Genlis eli vaiheikkaan elämän kuningas Ludvig XV:n valtakaudesta Ranskan vallanku- moukseen ja aina vuoteen 1830. Napoleonin ollessa Ranskan keisarina hän toimi keisarin seurapiirielämän neuvonantajana ja kirjoitti tälle kuukausittain ”moraaliin, uskontoon ja kirjallisuuteen liittyvistä kysymyksistä sekä usein filosofeja vastustaen” (Faure 2002, 166). Genlis ehti myös ennen kuolemaansa nähdä entisen oppilaansa nousevan valtaan vuonna 1830 kuningas Ludvig Filip I:nä. Tämä järjesti hänelle juhlalliset hautajaiset ja ”osoitti niissä syvää surua” (Ferriot 2002, 14), mikä tulkittiin kansalliseksi ja henkilökohtaiseksi

arvonannoksi. Pariisin Panthéonista alkoi tuolloin muodostua kansallinen suurmiesten hautamonumentti, mutta Genlisiin ansioita ei kelpuutettu tähän miehiseen joukkoon, johon vasta Marie Curien taidot ja maine ylsivät.

Tyttöjen ja poikien opettaja

Prinssien koulutuksesta Ranskassa 1700-luvulla vastasi ensimmäisinä ikävuosina naispuolinen kotiopettajatar, ranskaksi *gouvernante*, ja kahdeksan vuoden iästä alkaen miespuolinen opettaja, *gouverneur*. Tämä valvoi taloudenpitoa yleisesti ja huolehti poikien kasvatuksesta, ja varsinaisiksi opettajiksi saatettiin palkata useitakin henkilöitä, esimerkiksi kirkonmiehiä tai kirjailijoita. Diderot ja d’Alembert (1751–1780) tekevät ensyklopediassaan eron termien *gouverneur* ja *précepteur* välille artikkelissa ”Gouverneur d’un jeune homme”: jälkimmäinen opettaa tiettyä osaamista tai taitoa, mutta ensimmäisen vastuulla on opetettavan moraalikäsityksen, käytöksen ja luonteen muokkaaminen. Genlis halusi kuitenkin yhdistää nämä kaksi eri tointa. (de Broglie 2001 [1985], 111; Julia 2002, 24; Brouard-Arends 2008, 18–19.)

Genlis kertoo muistelmissaan, kuinka vuonna 1782 oli tullut aika valita Chartresin herttuan pojalle Ludvig Filipille uusi opettaja, ja herttua tuli eräänä tammikuun iltana kysymään Genlisiltä ehdotuksia sopiviksi henkilöiksi. Genlis ehdotti kolmea, jotka kaikki herttua hylkäsi eri syistä. Lopulta Genlis ehdotti, omien sanojensa mukaan leikillä: ”No entäpä minä?”, johon herttua vastaisikin tosissaan: ”Miksipä ei?”. Muistelmien mukaan herttua käytti itse termiä *gouverneur* tehdessään päätöksen keskustelun lopuksi: ”Voilà ce qui est fait, vous serez gouverneur.” (Genlis 1825, osa 3, 141–142; ks. myös Dow 2007, xi ja de Broglie 2001 [1985], 111–112.) Samana vuonna 1782 Genlis julkaisi pääteoksensa *Adèle et Théodore*. Näin hänestä tuli kuninkaallisten kasvatuksen asiantuntija jo 36-vuotiaana. (Dow 2007, xi–xii; Ferriot 2002, 8.)

Dow ja de Broglie eivät edellä lainatuissa kohdissa ota kantaa Genlisiin muistelmien paikkansapitävyyteen, mutta Julian (2002, 20) mukaan muistelmien tarina on fiktiota, vaikka Genlis olikin seurannut prinssien kasvatusta läheltä jo ennen nimitystään, ainakin vuodesta 1775 lähtien. Muistelmiensa esipuheessa Genlis mainitsee myös kadottaneensa kolme seitsemästä päiväkirjastaan, joihin muistelmat perustuvat, mutta väittää muistavansa kuitenkin hyvin niiden sisällön (Genlis 1825, osa 1, 1–2).

Nimikkeen maskuliinimuoto ei jäänyt aikalaisilta huomaamatta. Se sai osakseen paljon pilkkakirjoituksia, ja herttua muuttikin sen sittemmin feminiinimuotoiseksi titteliksi *surintendante*. (Julia 2002, 21.) Sanakirjojen *Le Grand Robert* ja *Trésor de la langue française* mukaan termi *surintendante* tarkoitti 1700-luvulla päävastuussa olevaa taloudenhoitajaa; kotiopettajatarta tarkoittavassa merkityksessä termi esiintyy Châteaubriandilla 1848.

Myös myöhemmin, 60-vuotiaana, Genlis käytti itsestään maskuliinista nimitystä kirjoittaessaan: *J’ai 60 ans et je suis homme de lettres* (Olen 60-vuotias ja kirjailija). Ranskan kielessä kirjailijaa ilmaistaan paitsi termeillä *écrivain* ja *auteur*, myös termillä *homme de lettres*, sanamukaisesti ’kirjallisuusmies’. Tuolloin Genlis oli palannut Ranskaan ja vakiinnuttanut asemansa. Hän halusi olla muutakin kuin naiskirjailijatar; termi *homme de lettres* korosti sitä, että hän osallistui aikansa moraalisiin, poliittisiin ja filosofisiin keskusteluihin ja ansaitsi elantonsa kirjoittamalla. (Louichon 2008, 169–170.)

Adèle et Théodore – Genlisin klassikkoteos

Genlis oli erittäin tuottelias kirjailija ja suosittu jo elinaikanaan; esimerkiksi teos *Veillées du Château* (Linnan illanvietot, 1784) oli menestys. Ranskan kansalliskirjaston luettelossa on häneltä yli 500 nimikettä, ja lukuun sisältyy käännöksiä ja uusintapainoksia, mutta ei kuitenkaan kaikkia ulkomailla julkaistuja teoksia (Reid 2008, 10). Hänen tuotantonsa sisältää pedagogisten teosten lisäksi satuja, novelleja, romaaneita ja näytelmiä; runoja, faabeleita ja romansseja; opaskirjoja taloudenhoidosta matkaoppaisiin, poliittisia puheita ja muistelmia sekä rukouskirjoja ja uskonnollisia esseitä, unohtamatta kirjeenvaihtoa niin sukulaisien kuin julkisuuden henkilöiden kanssa. Jo ensimmäisen raskautensa aikana hän kirjoitti kirjan *Confessions d'une mère de vingt ans* (Kaksikymmenvuotiaan äidin tunnustuksia), jota ei ole julkaistu (de Broglie 2001 [1985], 42). Genlis oli myös lastenkirjallisuuden pioneereja, joka laati pienoisenäytelmiä lasten esitettäväksi. Ensimmäinen julkaistu teos oli nimeltään *Théâtre d'éducation* (Kasvatuksen teatteri, 1771), ja *Théâtre à l'usage des jeunes personnes* (Teatteria nuorten ihmisten käyttöön) julkaistiin vuonna 1779. Lastennäytelmiä ei ollut tätä ennen kirjoitettu, ja seuraavana vuonna painetun toisen kirjan *Théâtre pour servir à l'éducation* (Teatteria opetuksessa käytettäväksi, 1780) esipuheessa mainitaankin kirjailijan ansioksi se, että tämä on kehittänyt näytelmien lajin, jota kukaan ei ollut aiemmin tullut ajatelleeksi.

Genlisin pääteos *Adèle et Théodore ou lettres sur l'éducation contenant tous les principes relatifs aux trois différents plans d'éducation des Princes et des jeunes personnes de l'un et de l'autre sexe* ilmestyi 1782. Teoksen alaotsikon mukaan siinä käsitellään ”kaikki prinssien ja kumppaakin sukupuolta olevien nuorten ihmisten kasvatuksen periaatteet”. Gillian Dow'n (2007, xvii) mukaan teosta voidaan monella tapaa pitää Genlisin väitöskirjana eli pääteoksena, josta hän ammensi myöhempiin julkaisuihinsa. Teoksesta otettiin vuoteen 1810 mennessä 29 painosta. Se ilmestyi usealla eri kielellä jo pian alkuperäisteoksen jälkeen: hollanniksi 1782–1783, englanniksi 1783, puolaksi 1787 ja venäjäksi 1792, ja myöhemmin italiaksi 1813–14 ja espanjaksi 1894 (Plagnol-Diéval 1996, 48–57).

Teoksen päähenkilöt ovat d'Almanen paroni ja paronitar, jotka asuvat lapsineen eteläranskalaisessa linnassa maaseudun rauhassa. Paronitar opettaa lapsiaan Adèlea ja Théodorea itse. Teos on kirjoitettu kirjeiden muodossa ja jaettu kolmeen osaan. Paronitar käy kirjeenvaihtoa Limoursin kreivittären ja aikuisen adoptiotyttärensä Madame d'Ostalisin kanssa, paroni puolestaan Limoursin kreivin ja tämän veljen kanssa. Lasten kehitystä seurataan vuosien kuluessa. Keskeisin henkilö on Adèle-tytär. (Dow 2007, xii–xiii.)

Kirja jakautuu kolmeen osaan, joista jokaisessa on 47–69 kirjettä. Kirjeissä kuvataan lasten opetusta ja kasvatuksen periaatteita. Näitä ovat muun muassa ulkoa opettelu välttämisen ja arkipäivän kokemusten hyödyntäminen opetuksessa. Vieraita kieliä opetellaan keskustellen natiivipuhujien kanssa, historiaa taikalyhtyesityksistä. Molempia lapsia, sekä tyttöä että poikaa, opetetaan suurin piirtein saman ohjelman mukaisesti. Päivittäisiin rutii-neihin kuuluu ulkoilua ja liikuntaa, ruokavalioon runsaasti hedelmiä ja vihanneksia. Teoksen miljöö muistuttaa pitkälti Bellechassen huvilaa ja sen sisustusta. (Julia 2002, 17–18; Dow 2007, xvi.)

Ensimmäisen osan ensimmäisissä kirjeissä (I–V) kuvataan maaseutua rauhallisena ja paheettomana kasvuympäristönä. Seuraavissa kirjeissä kuvataan paronittaren päivittäistä aikataulua lasten kasvatuksen parissa (kirje VIII), linnaa opetusympäristönä (kirjeet IX–X), paronittaren kasvatusperiaatteita (kirjeet X–XI) sekä Théodoren kasvatukselta (kirjeet XVI, XVIII ja XIX). Prinssien kasvatukseen erikseen keskittyviä kirjeitä sisältyy jokaiseen osaan (ensimmäiseen kolme, toiseen viisi ja kolmanteen neljä). Kolmannen osan kirjeissä käsitel-

lään mm. kotiopettajan valintaa (kirje LIII) ja matkustusta oppimismuotona (kirjeet XXXI–XXXII).

Adèle et Théodore ensipainos myytiin loppuun miltei välittömästi. Toinen painos ilmestyi jo alle vuoden kuluttua (Genlis 1782c), ja Genlis laati siihen perusteellisen esipuheen. Tähän häntä innosti ja jopa painosti aikalaiskritiikki, joka huomautteli varsin aiheellisesti, että Genlis oli jättänyt teoksessaan huomiotta erityisesti Rousseauun, mutta myös Locken käsitykset samoista kasvatuksen ilmiöistä. Genlis otti kritiikistä opikseen ja mainitsee kaikki lisäykset toisen painoksen esipuheessa: Rousseau mainitaankin toisen painoksen eri kappaleissa eli kirjeissä yli kaksikymmentä kertaa. Esipuheessa Genlis myös myöntää muuttaneensa näkemystään muutamien kasvatuksellisten perusoppien ja niiden käytännön sovellusten osalta (Robb 2008; Dow 2001, iv–vi; Genlis 1782c, 2–8). Hän halusi kuitenkin korostaa sitä, että on itse testannut käytännössä *Adèle et Théodore*n oppeja, kun taas Rousseauun *Émile* perustui vain teoreettisiin pohdintoihin (Kerby 1926, 132–140; Laborde 1966, 65).

Kirjallisissa piireissä, joissa Genlis kävi silloin tällöin, hän tapasi sekä Voltairen että Rousseauun, jonka kanssa alkoi vuonna 1767 liki vuoden kestänyt vierailujen sarja. Genlis ei ollut tuolloin lukenut mitään Rousseauun teoksista, koska tämä hänen mukaansa kirjoitti uskontoa vastaan, ja hän uskalsi myös kertoa tämän Rousseaulle. De Broglien (2001 [1985], 52) mukaan Genlis luki Rousseauun tekstejä vasta kymmenen vuotta myöhemmin.

Tapaamiset olivat osin syvällisiä keskusteluja mutta myös pinnallista, juoruilun sävyttämää seurapiirielämää, jota Genlis (1825) kuvaili 79-vuotiaana kirjoittamissaan, jo hieman epätarkoissa muistelmissaan (Ferriot 2002). Näitä kommentteja ei voida tarkistaa Rousseauun omista lähteistä, sillä hänen teoksensa *Les Confessions* ulottuu vain vuoteen 1765 saakka. *Tunnustukset*-teoksessaan hän käsittelee tyypillisesti vuorovaikutustaan ainakin kymmenen muun Madamen kanssa (Rousseau 1782–89; 1938).

Genlis oli yksi käännetyimpiä ranskalaisia kirjailijoita Englannissa. *Adèle et Théodore* julkaistiin 27-osaisena jatkokertomuksena *Universal*-lehdessä. Suosiota kuvastaa se, että teksteistä tuotettiin myös kilpaileva käännös, joka painettiin 49 jaksossa. (Dow 2007, xviii–xix.) Kirjan rakenne mahdollisti tällaisen jaksottamisen, joka lisäsi sen levinneisyyttä ja luettavuutta. Pätkiminen oli painoteknisestikin helpompaa ja antoi mahdollisuuden myös kaupallisesti menestyksekkääseen ”jatkikseen”, joka kiinnosti ja viehätti kasvatuksellisuudessaan erityisesti naislukijoita, joille ei ollut muutoin runsaasti luettavaa.

Pedagogiikan perusteet

Teoksessaan *Nouvelle méthode d’enseignement pour la première enfance* Genlis (1807, 2) totesi, että yleisesti ottaen olisi parempi, että lapsille ei opetettaisi mitään ennen 10–12 ikävuotta; tällöin heillä olisi vähän käsityksiä, mutta ei ainakaan vääriä. Tältä osin hän on pitkälti samoilla linjoilla kuin Rousseau. Genlis (1807, 3) kuitenkin toteaa, että pienille lapsille on järjetöntä yrittää opettaa sellaista, joka ylittää heidän käsityskykynsä, mutta heille voidaan kyllä opettaa asioita, jotka he voivat helposti oppia.

Lukeminen oli Genlisille tärkeä osa opetusta. Hän luetti oppilailiaan tekstejä ääneen ja niiden sisällöstä keskusteltiin. Genlisiin mielestä ääneen lukeminen oli käytännöllisin tapa oppia paitsi faktatietoa, myös opettaa moraalialia ja arviointikykyä. Lukemisen jälkeen oppilaat kirjoittivat tiivistelmän luetusta. Lisäksi he kirjoittivat erilaisista aiheista aineita, joissa tuli käyttää mielikuvitusta ja pohtia moraalisia periaatteita. Lukemisen ja kirjoittamisen lisäksi olennaista oli osata ilmaista itseään suullisesti, ja tätä harjoiteltiin esimerkiksi kertomalla tarinoita ja esittämällä näytelmiä. (Laborde 1966, 69, 72–73, 76.)

Näytelmien esittämistä Genlis piti hyvänä opetusmenetelmänä seuraavista syistä: niiden avulla voidaan painaa lasten mieleen hyviä periaatteita, ne kehittävät muistia, ne kehittävät ääntämistä, ja niiden avulla voidaan hankkia viehkeys ja hyvä ryhti. Irrallisten runojen tai proosaotteiden ulkoa opettelulla ei saada aikaan samaa vaikutusta. (Genlis 1780, esipuhe.) Genlis käytti näytelmiä myös maantieteen ja historian opetuksessa: lapset esittivät esimerkiksi Vasco da Gaman tutkimusmatkoista kertovan näytelmän tai historiallisia draamoja (Laborde 1966, 75). Näytelmissä esiintyi myös lasten mielestä hauskoja satuhahmoja.

Genlisiin ajattelussa oli uskonnolla tärkeä asema. Se näkyy hänen kasvatusta käsittelevissä teoksissaan, ja hän kirjoitti myös kokonaan erillisen teoksen, jossa puolusti uskontoa ja hyökkäsi filosofeja vastaan. *La religion considérée comme l'unique base du bonheur et de la véritable philosophie* (Uskonto ainoana onnen ja todellisen filosofian perustana) ilmestyi 1787. Esipuheessa Genlis kertoo myös lukeneensa kaikki ”uskontoa vastaan hyökkäävät” teokset ja sanoo sen olleen piinallinen tehtävä hänen kaltaiselleen ennakkoluuloista vapaalle ja herkälle ihmiselle (Genlis 1788 [1787], esipuhe). Vastaavasti uskonnon roolin vahvistumiseen erityisesti vuodesta 1830 lähtien romantiikan ajan Ranskassa vaikutti François-René de Châteaubriand teoksellaan *Génie du christianisme* (kirj. 1795–99, painettu 1802).

Ero Rousseauin ja Genlisiin ajattelussa oli siinä, että Rousseau ajatteli ihmisen olevan syntyessään hyvä, kun taas Genlis uskoi kirkon opetuksen edustaman perisyntiopin mukaisesti, että ihminen syntyy täynnä paheita ja ne voidaan kitkeä kasvatuksella. Ihmistä täytyy kasvattaa, jotta hänestä voisi tulla hyvä. (Laborde 1966, 60–61.)

Nouvelle méthode d'enseignement pour la première enfance (1807) sisältää kaksi osaa. Ensimmäinen osa on tarkoitettu vain opettajien luettavaksi. Se sisältää johdannon, jossa Genlis selittää pienten lasten opetuksen lähtökohtia, teoksen avainsanojen määritelmiä, jotka voidaan lukea lapsille ääneen, malleja ja aiheita ainekirjoitukseen sekä menetelmän, jolla opettaa lapsia piirtämään ja maalaamaan. Toisessa osassa on äidin ja lapsen dialogeja, jotka on tarkoitettu lasten näytelminä esitettäväksi, sekä ohjeita lapsille, jotka esittävät äidin roolia.

Teoksen toisessa osassa Genlis korostaa Jumalan luomistyötä esimerkiksi äidin ja lapsen dialogissa, jossa äiti panee – modernin pedagogin tavoin – lapsen itse pohtimaan ja päättelämään, mistä ompeluneulat on tehty: jostakin metallista, mutta mistä; ja keskustelun avulla päädytään siihen, että neula on rautaa, tarkemmin terästä. Lapsi oppii näin päättelytekniikan käytön. Tämän jälkeen äiti näyttää lapselle mikroskoopilla sekä neulan että mehiläisen piikin ja pyytää vertaamaan niitä: ihmisen tekemä neula on epätasainen, mutta Jumalan luoma piikki sileä. Näin Genlis osoittaa, miten ihmisen tekemät asiat eivät koskaan ole yhtä täydellisiä kuin Jumalan luomat. (Genlis 1807, 159–172.)

Myös muistelmissaan Genlis toteaa, että se, mikä luonnossa on todellisen ihmeellistä ja hienoa, on ”Luojan käten työtä, ja ylivertaista sille, mitä huikentelevakaan mielikuvitus voisi keksiä” (Genlis 1825, osa VI, 130; Ferriot 2002, 9.)

Luonnontiede oli Genlisille tärkeää, ja hän opetti sitä oppilailleen monin tavoin. Erityisesti hän piti tärkeänä havaintojen tekemistä:

Todella älykkäät ihmiset huomaavat kaiken, koska he ovat luonnostaan valppaita ja tarkkaavaisia, ja koska heistä on mukavaa keksiä, arvailla ja tehdä vertailuja. [– –] Lähes kaikki tieteen suuret keksinnöt ovat saaneet alkunsa pienistä havainnoista. Kapeakatseiset ja mieleltään keskinkertaiset ihmiset ylenkatsovat tätä lähestymistapaa, koska he eivät ymmärrä sen hyödyllisyyttä. Juuri tästä syystä jopa hyvän koulutuksen saaneiden joukosta tapaa niin

monia tietämättömiä ja ennakkoluuloisia ihmisiä. (Genlis 1819, 314; ks. myös Ferriot 2002, 9; suomennos kirjoittajien.)

Kannustaakseen oppilaitaan tekemään havaintoja Genlis teetätti malleja ihmisen anatomiaa. Hän sijoitti ne lasivetriiniin Bellechassen huvilan käytävälle, jota pitkin hänen oppilaansa kulkivat useita kertoja päivässä. Lisäksi Genlis pyysi lasten piirustuksenopettaja Sylvestre Mirystä toteuttamaan hänen suunnitelmiensa mukaisen taikalyhdyn, jonka avulla valkokankaalle heijastetaan lasilevyille maalattuja kuvia. Taikalyhty oli nykyajan dokumenttielokuvien edeltäjä, ja sen avulla lapset oppivat helposti esimerkiksi historiaa ja maantietoa. Niitä opittiin myös maalauksista, jotka esittivät historian henkilöitä tai tapahtumia, ja kartoista, joita oli ripustettu portaikkoihin. Arkkitehtuuria Genlis opetti helposti koottavien ja purettavien rakennusmallien avulla. Kieliä opeteltiin, Adèlen ja Théodoren tavoin, syntyperäisiltä puhujilta, joita olivat esimerkiksi oppilaisiin kuuluneet kaksi englantilaistyttöä, saksalaiset pianonsoitonopettaja ja puutarhuri sekä italialainen miespalvelija. Genlis vei oppilaitaan usein myös tutustumaan erilaisiin tapahtumiin, nähtävyyksiin ja käsityöläisten työpajoihin. (Laborde 1966, 74, 76; de Broglie 2001 [1985], 132; Dournaux ym. 1986, 21–22; Ferriot 2002, 10.)

Tanssillisen musiikkiliikunnan ohella Genlis korosti luonnossa tehtävien promenadien merkitystä. Kävellessä liikkuminen luonnossa – Bellechassen huvila sijaitsi Seinen rantamilla puistoihin rajautuen ja lisäksi kahdeksan kuukautta vuodesta vietettiin maaseudulla Saint-Leussa – oli keskeinen tekijä pedagogiikassa. Siihen liittyi havaintojen tekoa, kokoelmien keräilyä, luonnon tallentamista piirroksin sekä historiallismaantieteellisten havaintojen tekoa. Myös käsityötaitoja opeteltiin. Voimistelun lisäksi harrastettiin liikuntaa metallilisäkkeillä painaviksi tehdyillä kengillä sekä painonnostoa vesiämpäreillä. (Laborde 1966, 74–75; Kerby 1926, 47–52.)

Ensyklopedistit tiedepedagogiikan edeltäjinä

Valistuksen aikakausi 1700-luvulla tuotti varsin konkreettisia tuloksia ja tuotoksia, jotka paitsi haastoivat kriittisesti aiempia uskomuksia, myös tuottivat uutta tietoutta. Merkittävimpiä tämän ajatussuunnan tutkijoita olivat Denis Diderot fysiikan ja Jean Le Rond d’Alembert kemian alalla. Heidän työnsä realisoitui ensyklopediaksi eli tietosanakirjaksi koottuina kirjoituksina. Ranskassa ensyklopedioiden julkaisua tuettiin taloudellisesti ja ideologisesti, sillä lisääntyvän ja kasaantuvan tiedon merkitys nähtiin keskeiseksi kansakunnan, hyvinvoinnin ja varallisuuden kannalta.

Ensyklopedian (Diderot & d’Alembert 1751–1780) kokonaispainos oli yli 4 000 kappaletta (Kafker & Loveland 2003, 136), ja tuon ajan teokseksi se oli varsin suuri määrä. Ensyklopediat säilyivätkin varsin pitkään kuitenkin vain tutkijoiden ja eliitin ymmärryksen välineenä. Yhteiskunnallisten ilmiöiden ohella ensyklopediset kirjoitukset toimivat teknologian sanakirjana, joista muun muassa Diderot’n laajat kirjoitukset taitojen, tekniikoiden ja ammattien kuvauksista olivat kuvituksineen keskeisimpiä ja suuritöisimpiä.

Genlisille tarjoutui mahdollisuus tutustua Diderot’n ja d’Alembertin ensyklopediaan Bellechassessa (de Broglie 2001 [1985], 433). Sen avulla hänen tietonsa historiasta, maantieteestä, luonnosta, tekniikasta ja tieteestä karttuivat. Lisäksi tämä tietovaranto ruokki hänen kirjailijan luonnettaan tarjoamalla luovalle mielelle ja sujuvasanasaiselle kirjoittajalle lähteen myös historiaa ja muita kulttuureja käsitteleviin kirjoituksiin (Genlis 1782b). Vaikka Genlis opetuksessaan kannustikin tieteelliseen ajatteluun ja arvosti luonnontiedettä, hän vastusti kuitenkin ensyklopedistien ajattelua, koska nämä kielsivät Jumalan olemassaolon, kun taas Genlis oli vakuuttunut siitä, että luonto on Jumalan luoma ja että siinä näkyvät

nimenomaan Hänen luomistyönsä ihmeet. Genlis suunnitteli jopa uudistavansa koko Ensyklopedian ja osoittavansa vääriksi filosofien periaatteet, sillä he olivat uskontoa kritisoimalla tuhonneet kaiken moraalin. Vuonna 1822 ilmestyikin antifilosofinen teos *Les Dîners du baron d'Holbach* (Paroni d'Holbachin päivälliset), jossa hän esittelee filosofien ajatukset ja kiistää ne järjestelmällisesti. (de Broglie 2001 [1985]; Ferriot 2002, 14.)

Tutkittaessa historiallisen faktan ja fiktion suhdetta Genlisiin romaaneissa (Ben Amor 2010) ilmeni sisällönanalyysin tuloksena, että Genlisiin tuotanto perustui selvästi viittä muuta aikalaiskirjailijaa oleellisemmin erityisesti historian, maantieteen, luonnon, elinkeinojen ja aikansa tekniikan osalta todelliseen tietoon. Tässä heijastui selvästi Genlisiin itseoppinut sivistys. Lisäksi de Broglie (2001 [1985], 28) mukaan Genlisillä oli tapana kirjoittaa koko elämänsä ajan anekdootin omaisia muistiinpanoja aina mukanaan kantamiin pieniin muistilehtiöihin, ”joita hänen taskunsa pursuivat” (Ferriot 2002, 15). Muistiinpanojen tekeminen tapa oli eurooppalainen perinne, jonka juuret juontavat antiikkiin (Ahokas 2011, 222). Tähän perustuu Genlisiin teosten, erityisesti historiallisten romaanien antama oppineisuuden vaikutelma. Ludvig Filip kuitenkin kritisoi muistelmissaan opettajansa sivistystä pinnalliseksi ja piti tämän ajatuksia luettuun kirjallisuuteen eikä omaan pohdintaan perustuvina (de Broglie 2001 [1985]; Julia 2002, 24).

Tieteelliset kojeet ja kokeellisuus opetuksessa

Herttua Ludvig Filip Joseph toimi myös itse aktiivisena tieteen harrastajana aikakaudella, jolloin amatöörit saattoivat vielä tehdä tutkimusta varsinaisten tiedemiesten ohella tai katveessa. Hän myös edisti monien tieteentekijöiden uraa taloudellisesti. Tiedetausta selittää myös sitä, miksi hän palkkasi Genlisiin lastensa vastuulliseksi opettajaksi, sivistäjäksi ja kasvattajaksi sekä turvasi siihen mittavat voimavarat. Herttua luotti Genlisiin lähestymistapaan ja antoi hänelle täydet vapaudet toteuttaa kasvatusta ja opetusta (Dow 2007, xi–xvi).

Herttuan tiedemyönteisyyttä kuvastaa erittäin hyvin hänen hankkimansa laaja tieteellisten instrumenttien ja tutkimuslaitteiden toimiva kokoelma, joka käsitti muun muassa mikroskooppeja, projektiovälineitä ja meteorologisia laitteita. Karttunut laaja kokoelma oli kuitenkin enemmän kuin pelkkä yksityiskohtien summa. Siitä muodostui kokeellinen verstaas tai laboratorio, jotka olivat tyypillisiä 1700-luvun empiirisen tieteen kehittymiselle. (Dournaux ym. 1986.)

Genlisiin opetuksen mullistavana piirteenä voi pitää sitä, että hän toi yläluokkaisten lasten koulutukseen mukaan myös silloisen tekniikan, tieteen ja tutkimuksen elementtejä. Tuolloin erityisesti tyttöjen opetuksessa korostui taiteen, musiikin, kulttuurin ja kirjallisuuden opetus. Lisäksi keskeistä oli historia, maantiede ja jossain määrin vieraiden kielten opetus. Ulkoa opettelu, listaukset, yksityiskohtien korostaminen ja kaikenlainen pänttäminen ilman laajempaa asiayhteyttä olivat koulutuksen peruspiirteitä pitkälti 1800-luvulle saakka. Tämä liittyi tietysti maailman näennäiseen muuttumattomuuteen, tiedon hitaaseen lisääntymiseen ja sen luomaan turvalliseen traditioon.

Tekniikan opetus oli keskeisellä sijalla Genlisiin pedagogiikassa, joka perustui pitkälti kokeelliseen malliin, oppilaan itse tekemiseen ja käytännöllisiin harjoitteisiin. Hän laati myös tähän tarkoitukseen useita opetuksellisia pelejä. Niiden vaikutus ulottui vuosisatoja eteenpäin alan tradition kautta muun muassa opetuksellisten lelujen valmistuksessa (Joannis 2001, 9–22; Pincemaille 2001, 76–88.)

Genlis teetti Diderot'n ja D'Alembertin (1751–1780) Ensyklopediassa julkaistujen kuvien ja tekstien yhdistelmien perusteella opetuskäyttöön 13 täydellistä pienoismallia (1:8), jotka kuvasivat yksityiskohtaisesti eri käsityöläisammattien työvälineitä ja prosesse-

ja. Nämä modernit havainnollistamisvälineet valmistuivat vuonna 1783. Mallit valmistivat aikansa johtavat insinöörit, veljekset Augustin-Charles ja Jacques-Constantin Pérrier apunaan mekaniikan asiantuntija François-Etienne Calla. Työhön panostettua henkistä pää-omaa kuvaa se, että samat henkilöt vastasivat lukuisista Pariisin teknisistä ja mekaanisista uusista ratkaisuksista, kuten Seinen silloista tai Pariisin viemäreistä. (Mercier 1783; Payen 1963; 1964; Ferriot 2002.)

Puusepän verstaas ja typpihapon valmistajan työpaja viittaavat Ranskan Tiedeakatemian julkaisuun *Description des arts et métiers*, mutta muiden pienoismallien – lukkosepän verstaas, hiekkavalupaja, kemian laboratorio, savenvalajan ja kaakelinvalmistajan työpaja, keramiikkapaja, posliinin valmistus, putkimiehen työpaja, lyijyn valssaus ja naulasepän paja – esikuvat voi helposti löytää Ensyklopediasta (tarkemmin ks. Ferriot 2002 tai Balpe ym. 2002.)

Työmiljööt on esitelty täydellisinä kokonaisuuksina: esimerkiksi puusepän verstaaseen on valmistettu miniatyyriäkaluja sahoista erikoishöyliin, lukkosepän verstaaseen pienoismallissa on lähes sadan työkalun kirjo. Savenvalajan ja kaakelinvalmistajan työpaja esittelee neljä eri työvaihetta: saven valmistuksen ja muotoilun, esineiden polton sekä kaakelien teon. Keramiikka- ja posliininvalmistuspajoissa on nähtävissä dreijoja, muotteja, uuneja, kuivauslaitteita sekä joukko hyllyille aseteltuja maljoja ja astioita. Kemian laboratoriossa on vierivieressä 1700-luvun loppupuolella eläneiden tiedemiesten käyttämiä työvälineitä, muun muassa erimuotoisia tislaukseen käytettyjä astioita. (Dournaux ym. 1986; Balpe ym. 2002; Ferriot 2002.)

Vaikka Ensyklopedian kuvia elävöittävät työntekijät puuttuvatkin pienoismalleista, niin Ferriot (2002, 11) arvelee, että Genlis piti huolen siitä, että hänen oppilaansa olivat perillä kunkin pajan toiminnasta. Heillä oli luultavasti jopa mahdollisuus käyttää niissä esiintyviä työkaluja. Kaiken kaikkiaan nämä hyvin pikkutarkat ja havainnolliset pienoismallit olivat osoittautuneet oivaksi opetusmetodiksi. (Ferriot 2002, 11.)

Monilta muilta osin Genlisiin pedagogiikkaan kuului, että opetuksessa pyrittiin käyttämään mahdollisimman paljon autenttisia esineitä, paikkoja ja työvälineitä. Pienoismalleilla oli kuitenkin toinenkin tarkoitus: Ne toimivat kokonaisuuden esittelynä ennen käyntiä todellisessa työmiljöössä tai työvaiheiden kokonaiskertauksena käynnin jälkeen. Lisäksi esimerkiksi happojen valmistaminen uuneissa ja kaasujen nesteytyminen olivat kuumaa, likaista ja myrkyllistä puuhaa. Aikakauden teoreettisesti ja käytännöllisesti lahjakkain kemisti Antoine Lavoisier arvosti suuresti tätä kokeellista lähestymistapaa, sillä hän itse panosti suurimman osan taloudellisesta hyödystään vastaavalla tavalla uusien laitteiden valmistamiseen ja kehittämiseen. Genlisiin teettämässä pienoismalleissa opetettiin lisäksi silloisen ajan kemiallisen järjestelmän merkit ja peruskaavat. (Laborde 1966, 76; Dournaux ym. 1986; Ferriot 2002.) Vastaavanlaiset ammattiopetuksen periaatteet ilmestyivät kasvatuksen teoriaan ja käytäntöön vasta paljon myöhemmin William Kilpatrickin (1926) kirjoituksissa sekä John Deweyn (1965 [1938]) pedagogiikassa.

Lopuksi

Miksi Genlis jäi jopa Ranskassa vuosikymmeniksi unohduksiin? – Yksi syy siihen on vuosisata-ajattelu, joka helposti jättää siirtymävaiheet tarkastelujen pimentoon. Genlis vaikutti kahdella eri vuosisadalla, joita varsinkin kirjallisuuden tutkimuksessa pidetään hyvin erilaisina. Hän omaksui 1700-luvun puolivälin esivalistuksen aatteita ja ajatuksia, laati niistä synteesiä ja erityisesti käytännön opetuksellisia sovelluksia, joiden vaikutukset ilmenivät vasta viipeellä 1800-luvulla ja torjunnan vuoksi myös vasta hänen kuolemansa jälkeen

1800-luvun loppupuoliskolla. Katveeseen jäämistä aiheutti myös naiseus – kirjallisuuden historia tuntee vain vähän naiskirjailijoita ja valtatutkimus keskittyy usein vain alan suuriin nimiin ja klassikoihin – sekä hänen kirjallisen tuotantonsa monialaisuus: tuotannosta on ollut vaikea luoda yhtenäistä kokonaiskuvaa. Lisäksi Genlisiin ajattelu, jonka kulmakivinä olivat uskonto ja monarkia, lakkasi etenkin Ranskassa olemasta ajankohtaista tasavallan ja kirkosta erotetun valtion aikana. (Reid 2008, 11–13.)

Genlisillä oli merkitystä omiana aikanaan uskonnollisuuden elvyttäjänä, sillä kyse oli laajasta yhteiskunnallisesta vastaliikkeestä, jolle Genlis tuotti sopivaa taustamateriaalia. Uusimmat tutkijat kuten Isabelle Brouard-Arends (2008, 16) sekä Gillian Dow (2007, 15) ovatkin osoittaneet, että suuri osa aikalaisten ja myöhemmästäkin Rousseauin kritiikistä oli varsin pinnallista ja tarkoitusperäistä. Se kumpusi pelonsekaisesta halusta eristää kirkko- ja yhteiskuntakriittiset ajatukset konservatiiviseen ja rauhoittavaan yhteiskuntaelämään pyrkivässä Ranskassa ja muualla Euroopassa 1800-luvun alussa.

Miksi Genlis oli omiana aikanaan niin suosittu? – Pitkälti *Adèle et Théodoren* poikkeuksellisen laajan, käännöksiin perustuvan kansainvälisen levikin ansiosta myös Genlisiin muu, ranskankielinen kaunokirjallinen tuotanto havaittiin Euroopassa. Genlisiin tunnettuutta lisäsi myös aikalaisten kiinnostus hänen tuotantaan kohtaan. Tätä kuvastavat esimerkiksi kirjailija Jane Austenin maininnat jo 1800-luvun alussa. Austen ei kuitenkaan ollut yksiselitteisen vaikuttanut ranskalaiskollegansa kirjallisesta tasosta. Kirjeessään vuonna 1800 sisarelleen Cassandralle Austen mainitsee vielä teoksen *Les Veillées du Château* jokseenkin kiinnostuneena, mutta myöhempien teosten *d'Alhonine* ja *d'Olimpe* saama palaute kirjeissä vuosina 1807 ja 1815 on jo vähemmän mairittelevaa (Austen 1995; Chapman 1952).

Itse asiassa Austen jopa jossain määrin piilotteli Genlisiltä saamiaan, erityisesti opetuksellisia vaikutteita. Uusin Austen-tutkimus on tuonut Genlisiä esiin uusissa yhteyksissä, kun hänet mainitaan tämän suosituksen englantilaiskirjailijan yhtenä keskeisenä vaikuttajana ja lähteenä. Samankaltaisuudet ulottuvat pelkistä teemoista myös ajattelumaailmaan, jonka Susan Allen Ford (1999) osoittaa oivallisesti artikkelissaan *Romance, Pedagogy and Power: Jane Austen Re-writes Madame de Genlis*. Ellen Moody (2010) on perusteellisessa intertekstuaalisessa tutkimuksessaan osoittanut, että opetuksellisena tutkielmana kirjoitettu *Adèle et Théodore* oli ilmiselvästi keskeinen vaikuttaja Austenin Emman syntyyn. Lisäksi Moodyn (2010) mukaan Genlisiin kirjat olivat Austenin *Northanger Abbeyn* primäärilähde.

Vielä 1990-luvulla Genlisiin teoksia oli vain satunnaisesti myynissä kirjakaupoissa (Plagnol-Diéval 1996), mutta digitoinnin kehittyttyä niitä on saatavilla Internetissä esimerkiksi Ranskan kansalliskirjaston Gallica-tietokannan kautta. Ranskassa hänen tuotantaan on tutkittu useasta näkökulmasta, kuten kriittisen elämäkertatutkimuksen, naistutkimuksen, kasvatuksen historian ja vallankumouksen ajan historian kannalta. Perinteisen kirjallisuuden tutkimuksen kohteena ovat olleet romaanit ja erityisesti teatteri. (Plagnol-Diéval 1996, 17.)

Genlisiin pääteokset käännettiin pian ilmestymisensä jälkeen venäjäksi, ja hänen kirjoitustensa opit rantautuivat Venäjälle lähinnä hovin ja aateliston kotiopettajatar-tradition välityksellä, jota suosi erityisesti Katariina II Suuri. Ranskan kielellä oli valta-asema hoveissa ja dominoiva valta-asema koko yläluokkaisessa Euroopassa. Saksalaisperäisenä prinsessana Katariina II tunsikin myös valistusfilosofien ajatukset, ja hän pyrki soveltamaan niitä kansanopetukseen. Kotiopettajattaret hankittiin suositusten avulla Euroopan mantereelta laajuisesta kotiopettajatarverkostosta, ja he olivat varsin vaikutusvaltaisia henkilöitä. Genlis oli yksi keskeisimmistä kotiopettajakriteeristön luojaista.

Miksi Genlis on ollut varsin tuntematon Suomessa? – Ruotsin valtakunnassa korostettiin valistuksen ajalla taloudellisen hyödyn tavoittelua, ja Suomessa tämä suuntaus nousi esiin

Turun akatemiassa varsin aikaisin 1700-luvun puolivälissä eli jo Pehr (Pietari) Kalmin tultua nimitetyksi talousopin professoriksi ja monien muidenkin professorien korostaessa hyödyn merkitystä luonnontieteissä. Yhteiskunnallisesti tämä akateeminen suuntaus vahvistui erityisesti Anders Chydeniuksen vaikutuksesta (Päivänsalo 1970; Niemelä 2008; Joutsivuo 2010, 147–151). Suomen alueella varakasta aatelistoa oli vähemmän, ranskan kieltä osattiin huonommin kuin Ruotsissa ja aatelisten koulutustaso oli alhaisempi. Ranskaa ja muita vieraita kieliä ei välttämättä opetettu aatelistyöille lainkaan, eivätkä miehetkään välttämättä osanneet ranskaa hyvin (Vainio-Korhonen 2012, 222–224; Parland-von Essen 2005, 364–367). Ranskan kielen vähäisempi osaaminen vähensi varmasti myös Genlisin tunteudesta, vaikkakin suomalaisten kartanoiden kirjastokokoelmista tehdyn tutkimuksen (Björkenheim 1981) mukaan Suomen kartanokirjastoihin hankittiin muutamia Genlisin kirjoituksia. Plagnol-Diévalin bibliografian (1996, 57) mukaan ruotsiksi Genlisiltä käännettiin vain yksi monikielinen matkaopas vuonna 1807.

Suomessa Henrik Gabriel Porthan edisti 1700-luvun lopussa kotiopettajakoulutusta. Hän korosti erityisesti pappien perheiden poikien pätevää ja uskonnollisesti oikeanlaatuista koulutusta. Myös muut säädöt käyttivät kotiopettajia. (Porthan 1963 [1783]; Wichmann 1904; Päivänsalo 1970; Tähtinen 2007). Porthan hyväksyi osan Rousseauun teeseistä ja piti niihin tutustumista avartavana, mutta vastusti niiden jumalattomuutta. Tämän lisäksi Porthanin monet muutkin opetusperiaatteet noudattelivat ja sovelsivat valistuksen keskeisiä ideaaleja. Kieltenopetuksen didaktiikka oli erityisesti kielioppiin suhtautumisessa ja jopa opetuksen leikkisyydessä miltei identtinen Porthanin (Porthan 1963 [1783]; Leinberg 1901; Päivänsalo 1970) ja Genlisin pedagogiikassa. Samoin havaintojen tekemisen opettaminen oli heillä molemmilla keskeistä (Porthan 1963 [1783]; Wichmann 1904; Tähtinen 2007). Suoraa tietoista vaikutusta Ranskasta Suomeen ei heidän välillä tietävästi ollut. Tässäkin korostuu Porthanin rooli välittäjänä ja soveltajana, ei niinkään kasvatusteoreetikona. Kuten Tähtinen (2007) kiteyttää, teorian ja käytännön todellinen suhde jää vielä avoimeksi kysymykseksi, vaikka Genlisin tutkimus onkin jo selvästi virinnyt Ranskassa. Sen yhteydet työopetukseen ja tekemällä oppimiseen luovat uusia tutkimusnäkökulmia. Genlis ja Porthan (Kinnari 2012) olivat monipuolisia pedagogiikan edustajia. Vertaileva kansainvälinen tutkimus on myös tässä yhteydessä mahdollinen tutkimusavaus.

Euroopassa Genlisin ajatukset olivat varsin keskeinen Rousseauun vapaan kasvatuksen kritiikin lähde, johon nojaututtiin jopa Saksassa. Vaikuttaakin siltä, että nämä vahvasti ilmassa olevat ajatukset omaksuttiin Suomeen siten, että Genlisin osuus häivytti kieli- ja sukupuolisuodattimien taakse. Genlisille ei ollut Suomessa ”sosiaalista tilausta”, ja hänen edustamansa ideat kantautuivat muuta kanavia myöten. Myöskään Genlisin katolista uskontoa puoltaville teeseille ei ollut niin suurta tarvetta, sillä Suomessa kirkko oli luterilainen ja sai vaikutteita ja tukea luterilaisista maista. Saksalainen kasvatustiede oli 1700-luvun lopulta lähtien keskeinen, miltei yksinomainen lähde suomalaiselle opetusalan teorialle ja tutkimukselle. Se kulminoitui herbartilaisuuden hegemoniaan 1800-luvulla. Tämäkin oppisuunta korosti tiedon keskeisyyttä, mutta siveelliseen kokonaispersoonallisuuteen pohjautuen. (Ahonen 2000, 398–402.)

Myös myöhempi ruotsin- ja suomenkielinen Suomea käsittelevä kasvatuksen historia ja teoria on sivuuttanut Genlisin merkityksen. Häntä ei mainita 1800–1900-lukujen suomalaista kasvatuksen ja koulutuksen historiaa käsittelevissä teoksissa (Wichmann 1903; 1904; Bang 1911; Hollo 1949; Päivänsalo 1970). Yksittäinen maininta Genlisistä kirjailijana löytyy esimerkiksi *Otavan Isosta Tietosanakirjasta* vuodelta 1932: kyseessä on selvä yhteys tietosanakirjojen kansainvälisyyteen, painotuksiin ja käännöksiin.

Uusin suomenkielinen aikakautta käsittelevä perusteos *Huoneentaulun maailma* tyytyy mainitsemaan Genlisista lyhyesti hänen kotiopettajattaren roolinsa aatelin kasvatusta koskevassa osassa (Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 211). Perusteellisesti aihetta on kuitenkin käsitellyt Jessica Parland-von Essen (2005) ruotsinkielisessä väitöskirjassaan *Behagens betydelser*. Hän tuo siinä esiin myös Genlisin pedagogiikan moniulotteisuuden. Hän käsittelee muun muassa äidin ja lasten, erityisesti tyttärien kasvatuksellista suhdetta, joka oli 1700-luvulla erityisen tärkeä ja vaalittu. Parland-von Essen (2005, 65) havaitsi analyysissään, että vaikka Genlis Rousseauun tapaan korostikin hyvettä ja henkisten ominaisuuksien kasvattamista ja vaalimista, kuitenkin ulkoinen käytös ja tunnusmerkit – salonkikulttuuri (Atwood 1999) – olivat ajan tapaan kaikki kaikessa.

Miksi Genlisin tunnettuus on kasvanut uudelleen? – Viime vuosikymmenen aikana kansainvälinen Genlisin tutkimus on virinnyt ja saanut uutta arvostusta useiden aiheesta pidettyjen seminaarien ja kollokvioiden jälkeen (mm. Trouille 1998, Bessire & Reid 2008). Pedagogiikkaan on paneutunut muun muassa Hyo Sook Lee (1998), jonka narratiivinen lähestymistapa toi selvästi esiin moraaliset opetukset ja sitä kautta edelleen uskonnollis-eettisen näkemyksen muun opetuksen taustalla.

Genlisiä ovat tehneet tunnetuksi myös hänen teettämänsä pienoismallit, jotka ovat jälleen esillä Musée des Arts et Métiers'n tiloissa. Museo ja tiedekeskus avattiin pitkään kestävien kunnostustöiden jälkeen uudelleen vuonna 2000, ja miljoonat ihmiset ovat tutustuneet pienoismalleihin infomaalisen oppimisen parissa. Alkuperäisistä 13 mallista 10 on esillä keskeisellä paikalla puisissa ja lasisissa suojavitriineissä (Balpe ym. 2002). Vitriinien lomaan on vuonna 2002 tuotettu värikkäät, hieman kuvakirjamaiset selitteet sekä tietokoneanimaatio mallien esittämien tuotantoprosessien vaiheista. Mallit siirrettiin museoon jo vuonna 1802. Kyseessä oli maailman ensimmäinen tiedekeskus, johon koottiin sekä silloisia moderneja ja toimivia laitteita, tutkimusmittareita ja havainnollistamisvälineitä että museoesineitä. (Payen 1963.) Siellä malleja on kohdeltu parhaiden museaalisten perinteiden mukaan. Lisäksi pienoismallit oli alun perinkin valmistettu laadukkaasti kestävämpään opetuskäyttöä.

Yleinen tunnettuuden lisääntyminen heijastaa myös tieteellisen Genlis-tutkimuksen viriämistä. Genlisin tekee merkittäväksi ja ajankohtaiseksi hänen uudistava ja ajaton pedagogiikkansa tiedeopetuksen alalla. Tieteen opettamisesta historian avulla on toteutettu myös Suomessa tuottamalla tutkimusperusteista käytännön tietoutta (Hongisto 2012). Tämä tarjoaa myös selkeän, uuden tutkimuskentän tiedekeskuspedagogiikan ja museologian saralla.

Viitteet

- [1] Kirjoittajat haluavat kiittää Musée des Arts et Métiers'n kirjastoa ja prof. Dominique Ferriot'ta sekä Ranskan kansalliskirjaston Arsenalin toimipisteen henkilökuntaa.
- [2] Sukunimen alkuosasta esiintyy kahta rinnakkaista kirjoitusasua: du Crest ja Ducrest (de Broglie 2001 [1985], 13). Etunimestä käytetään elämäkerroissa useimmiten kolmatta nimeä Félicité, mikä oli usein tapana aatelisilla naisilla (Dow 2007: ix). Ranskankielisissä lähteissä hänet tunnetaan nimellä Madame de Genlis. Tässä artikkelissa käytämme lapsuutta käsitellessämme etunimeä Félicité, ja myöhemmin Dow'n tavoin sukunimeä Genlis ilman aateliisuutta merkitsevää etuliitettä 'de'. Dow'n (2007) perustelu tälle käytännölle on se, että samoin tehdään miespuolisten valistuksen ajan henkilöiden, kuten Montesquieun ja Buffonin kohdalla.

Lähteet ja kirjallisuus

Genlisiin teokset

- Dow, Gillian (toim.) 2007. *Stéphanie-Félicité de Genlis, Adelaide and Theodore, or Letters on Education (1783)*. Ranskankielisestä alkuperäisteoksesta vuonna 1783 ilmestyneen englanninkielisen käännöksen kommentoitu versio. Lontoo: Pickering and Chatto.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1779–1780. *Théâtre à l'usage des jeunes personnes*. Pariisi: Panckoucke ja Pariisi: Lambert & Baudouin.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1780. *Théâtre pour servir à l'éducation*. Pariisi: Lambert & Baudouin.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1782a. *Adèle et Théodore ou lettres sur l'éducation contenant tous les principes relatifs aux trois différents plans d'éducation des Princes et des jeunes personnes de l'un et de l'autre sexe*. Pariisi: Lambert & Baudouin.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1782b. *Annales de la Vertu*. Pariisi: Lambert & Baudouin.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1782c. *Adèle et Théodore ou lettres sur l'éducation contenant tous les principes relatifs aux trois différents plans d'éducation des Princes et des jeunes personnes de l'un et de l'autre sexe*. Toinen, esipuheella varustettu painos. Pariisi: Lambert & Baudouin.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1784. *Les Veillées du château, ou Cours de morale à l'usage des enfants*. Pariisi: Lambert & Baudouin.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1788 [1787]. *La religion considérée comme l'unique base du bonheur et de la véritable philosophie. Ouvrage fait pour servir à l'éducation des enfants de S. A. S. Monseigneur le duc d'Orléans, & dans lequel on expose & l'on réfute les principes des prétendus philosophes modernes*. Uudempi painos. Maastricht: J. P. Roux & compagnie.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1807. *Nouvelle méthode d'enseignement pour la première enfance*. Uusittu, korjattu ja täydennetty painos. Pariisi: Maradan.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1811. *De l'influence des femmes sur la littérature française comme protectrices des Lettres ou comme auteurs. Précis de l'histoire des femmes françaises les plus célèbres*. Pariisi: Lambert & Baudouin.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1819. *Les petits émigrés, ou Correspondance de quelques enfans*. Tome 1. Pariisi: Maradan.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1822. *Les dîners du baron d'Holbach, dans lesquels se trouvent rassemblés sous leurs noms une partie des gens de la cour et des littérateurs les plus remarquables du 18e siècle*. Pariisi: C.-J. Trouvé.
- Genlis, Stéphanie-Félicité Du Crest 1825. *Mémoires inédits de Madame la comtesse de Genlis, sur le dix-huitième siècle et la Révolution française, depuis 1756 jusqu'à nos jours*. Pariisi: Ladvocat.

Muu kirjallisuus

- Adelson, Robert & Letzter, Jacqueline 2008. La harpe virile: Mme de Genlis et la carrière manquée de Casimir Baecker. Teoksessa Bessire, François & Reid, Martine (toim.), *Madame de Genlis. Littérature et éducation*. Mont-Saint-Aignan: Publications des Universités de Rouen et du Havre, 131–145.
- Ahokas, Minna 2011. Valistus suomalaisessa kirjallisuudessa 1700-luvulla. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Ahonen, Sirkka. 2000. Kasvatustieteen vaihtuvat kasvot. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen tieteen historia, osa 2*. Porvoo: WSOY, 398–439.
- Atwood, William 1999. *The Parisian worlds of Frederyk Chopin*. New Haven: Yale University Press.
- Austen, Jane 1995. *Jane Austen's Letters*. Toim. Deirdre Le Faye, 2. painos. Oxford: Oxford University Press.
- Balpe, Claudette, Burger, Jacqueline & Picard, Serge 2002. *Les Maquettes de Madame de Genlis, 1746–1830*. Pariisi: Musée des arts et métiers, service éducatif.
- Bang, Niels 1911. *Uppförstrans och skolans historia*. P. A. Norstedt & söners förlag: Stockholm.
- Ben Amor, Amel 2010. *Madame de Genlis romancière et narratrice: entre fiction et histoire*. Thèse de doctorat en Langues et littératures françaises. Littérature du XVIIIème siècle. Université 3 Montpellier [www.lähde]. <www.theses.fr/2010MON30094>. (Luettu 19.10.2012).
- Bessire, François & Reid, Martine (toim.) 2008. *Madame de Genlis. Littérature et éducation*. Mont-Saint-Aignan: Publications des Universités de Rouen et du Havre.
- Bibliothèque nationale de France 2012. Fonds Genlis [www.lähde]. <http://www.bnf.fr/fr/collections_et_services/anx_fds_col/a.fonds_genlis.html>. (Luettu 10.1.2013).
- Björkenheim, Margus 1981. *Äldre fransk litteratur på herrgårdar i Finland*. Collections littéraires françaises conservées dans les manoirs de Finlande. Helsingfors: HYKJ 45.
- de Broglie, Gabriel 2001 [1985]. *Madame de Genlis*. Librairie Académique Perrin.
- Brouard-Arends, Isabelle 2008. Les jeux intertextuels dans Adèle et Théodore: le discours éducatif entre contrainte et liberté. Teoksessa Bessire, François & Reid, Martine (toim.), *Madame de Genlis. Littérature et éducation*. Mont-Saint-Aignan: Publications des Universités de Rouen et du Havre, 17–26.
- Chapman, R.W. 1952. *Jane Austen's Letters to her sister Cassandra and others*. Edited version. London: Oxford University Press.
- Dewey, John 1965 [1938]. *Experience & Education*. The Kappa Delta Pi Lecture Series. New York: Collier Books.
- Diderot, Denis & d'Alembert, Jean Le Rond 1751–1780. *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et Métiers*. Pariisi: Briasson.
- Dournaux, Françoise, Dournaux, Roger & Rougier, Marcel 1986. *Un cabinet de physique au XVIIIe siècle. Le Cabinet de Philippe-Egalite*. Museologie 1985–1986. Service musée n:o 4/462. Pariisi: Ecole du Louvre.
- Faure, Juliette 2002. *Madame de Genlis*. Teoksessa Arsenal de Paris. Histoire et Chroniques. Pariisi: L'Harmattan, 163–174.
- Ferriot, Dominique 2002. *Madame de Genlis ou la passion de la pédagogie*. Teoksessa *Madame de Genlis ou la passion de la pédagogie : exposition permanente au Musée des arts et métiers*. Pariisi: Musée des arts et métiers / CNAM, 6–15. Ilmestynyt myös museon julkaisemassa lehdessä *La Revue, Musée des arts et métiers*, 1993: 5, 22–30.

- Ford, Susan Allen 1999. Romance, Pedagogy and Power: Jane Austen Re-writes Madame de Genlis. *Persuasions* 21, 172–187.
- Hollo, Juho A. 1949. Kasvatuksen historia. Porvoo: WSOY.
- Hongisto, Lasse 2012. Luonnontieteen historian opetus tieteenhistorian sisältöjen avulla: Kehittämistutkimus lukion historianopetuksen mahdollisuuksista. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Hugo, Victor 1887. *Choses vues, année 1847*. Pariisi: Hetzel.
- Iso tietosanakirja 1932. Keuruu: Otava.
- Joannis, Claudette 2001. L'enfant princier entre étrennes et recompenses. Teoksessa Chevallier, Bernhard (toim.), *Jouets de Princes 1770-1870*. Näyttelyluettelo, Musée national des châteaux de Malmaison et Bois-Préau, 16.10.2001–28.1.2002. Pariisi: Réunion des musées nationaux, 8–27.
- Joutsivuo, Timo 2010. Papeiksi ja virkamiehiksi. Teoksessa Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 112–183.
- Julia, Dominique 2002. Madame Genlis et d'éducation des princes. *La revue. Musée des arts et métiers*, 35, 16–27.
- Kafker, Frank A. & Loveland, Jeff 2003. Antoine-Claude Briasson et l'Encyclopédie. *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie*, 35, 131–142 [www-lähde]. <<http://rde.revues.org/index169.html>>. (Luettu 13.1.2013).
- Kerby, William Moseley 1926. *The Educational Ideas and Activities of Mme la Comtesse de Genlis, with Special References to her Work Adèle et Théodore*. Pariisi: PUF.
- Kinnari, Inkeri 2012. Hyödyllisiä ja mielekkäitä oppeja kotiin vietäväksi. H. G. Porthanin väitösteesit ja akateeminen kasvatus. Kieli- ja käännöstieteiden laitos, latinalainen filologia. *Annales Universitatis Turkuensis C* 354.
- Kilpatrick, William 1926. *Foundations of Method. Informal talks of teaching*. New York: McMillan.
- Laborde, Alice M. 1966. *L'Oeuvre de Mme de Genlis*. Pariisi: Nizet.
- Lagerstam, Liisa & Parland-von Essen Jessica 2010. Aatelin kasvatus. Teoksessa Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 184–220.
- Lee, Hyo Sook 1998. *Les recits pédagogiques de Mme de Genlis. Thèse de doctorat: Littérature française*. Université Paris 4 [www-lähde]. <www.sudoc.fr/049635948> (Luettu 19.10.2012).
- Leinberg, K. G. 1901. *Handlingar rörande finska skolväsendets historia, 4. samlingen*. Helsinki.
- Louichon, Brigitte 2008. *Mme de Genlis: homme de lettres et grand-mère*. Teoksessa Besire & Reid (toim.), *Madame de Genlis. Littérature et éducation*. Mont-Saint-Aignan: Publications des Universités de Rouen et du Havre, 169–179.
- Mercier, Louis Sébastien 1783. *Tableau de Paris*. Pariisi: Brunswick.
- Moody, Ellen 2010. People that marry can never part: An Intertextual Reading of Northanger Abbey. *Persuasions Online* 31 (1) [www-lähde]. <<http://www.jasna.org/persuasions/on-line/vol31no1/moody.html>>. (Luettu 19.10.2012).
- Niemelä, Juha 2008. 1700-luvun utilismi. *AURICA Scripta a Societate Porthan edita*, 1 (1), 71–80.
- Parland-von Essen, Jessica 2005. *Behagets betydelse. Döttrarnas utbildning i det sena 1700-talets adelskultur*. Helsinki: Helsingfors universitet.

- Payen, Jaques 1963. Les Techniques au siècle de l'Encyclopédie et la collection des Maquettes de Madame Genlis. Exposition du Musée du Conservatoire National des Arts et Métiers. Näyttelyluettelo. N:o 2693/8/1783. Pariisi: N. Fortin et ses Fils imprimeurs.
- Payen, Jacques 1964. Maquettes d'ateliers construites sur l'ordre de Madame Genlis pour l'éducation des enfants du duc d'Orléans. Sciences, Revue française des sciences et des techniques, 31, 43–57.
- Pincemaille, Christophe 2001. Du palais au collège: l'éducation des princes 1810–1870. Teoksessa Chevallier, Bernhard (toim.), Jouets de Princes 1770–1870. Pariisi: Réunion des musées nationaux, 72–94.
- Plagnol-Diéval, Marie-Emmanuelle 1996. Bibliographie des écrivains français. Madame de Genlis. Pariisi/Rooma: Memini.
- Porthan, H.G. 1963 [1783]. Utkast til undervisning för informatorer rörande deras skyldigheter ock kloka förhållande. Teoksessa Opera Omnia 11. Turku: Porthan Seura.
- Päivänsalo Paavo. 1970. Kasvatuksen tutkimuksen historia Suomessa ennen vuotta 1970. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Reid, Martine 2008. Avant-propos. Teoksessa Bessire, François & Reid, Martine (toim.), Madame de Genlis. Littérature et éducation. Mont-Saint-Aignan: Publications des Universités de Rouen et du Havre, 9–14.
- Robb, Bonnie Arden 2008. Félicité de Genlis: Motherhood in the Margins. Newark: University of Delaware Press.
- Rousseau, Jean-Jacques 1762. Émile ou De l'éducation I–IV. Pariisi: Garnier.
- Rousseau, Jean-Jacques 1782–1789. Les Confessions. Geneve.
- Rousseau, Jean-Jacques 1938. Tunnustuksia. Valikoima otteita. Ranskankielisestä alkuteoksesta Les Confessions valikoiden suomentanut Edwin Hagfors. Jyväskylä/Helsinki: Gummerus.
- Trouille, Mary 1998. Toward a New Appreciation of Mme de Genlis: The Influence of Les Battuecas on George Sand's Political and Social Thought. The French Review 71, 564–576.
- Tähtinen, Juhani 2007. Henrik Gabriel Porthanin käsitykset opetuksesta ja oppimisesta. Teoksessa Tähtinen, Juhani & Skinnari, Simo (toim.), Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 75–99.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2012. Sophie Creutzin aika. Aatelistämää 1700-luvun Suomessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wichmann, W.K.E. 1903. Suomen kasvatuksen ja opetuksen historia pääpiirteissään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Helios.
- Wichmann, W.K.E. 1904. Pedagogisk läsebok för skola och hem. Ett urval om och ur Finlands pedagogiska litteratur. Helsingfors: Förlagsaktiebolaget Helios.

Professori, KT Hannu S. Salmi toimii Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tiedekeskuspedagogiikan yksikön tutkimusjohtajana.

FT Leena Salmi on lehtori Turun yliopiston ranskan oppiaineessa kääntämisen ja tulkkauksen linjalla.